

## **РЕЦЕНЗІЯ**

**доцента кафедри цивільно-правових дисциплін**

**кандидата юридичних наук, доцента**

**Волинського національного університету імені Лесі Українки**

**ДЕМЧУКА Антона Михайловича**

**на дисертацію ГРАЧУКА Вадима Сергійовича**

**на тему: «ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ**

**ВИКОРИСТАННЯ ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ»,**

**подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії**

**з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

**Актуальність теми дослідження.** Зміна клімату, обмеженість традиційних джерел енергії та висока залежність від імпортованих енергоресурсів створюють загрозу енергетичній безпеці багатьох країн, включаючи Україну. Військові дії додатково ускладнюють ситуацію та роблять актуальними питання забезпечення стабільності та сталого розвитку енергетичного сектору.

Після початку широкомасштабної війни, яку розпочала Росія на території України у лютому 2022 року, сектор відновлювальної енергетики опинився в стані невизначеності. Це стало результатом не лише активних воєнних дій, але й штучно створених додаткових проблем і викликів на ринку енергії державними структурами. Незважаючи на це, політична воля Європи до максимального зменшення залежності від російського вугілля та інших викопних палив сприяє активному розвитку відновлювальної енергетики. Це дає надію на позитивний розвиток українського ринку відновлюваної енергетики, який є важливою складовою європейської енергетичної системи.

Україна має потенціал для заміщення значної частини російських енергоресурсів за рахунок власної відновлювальної генерації енергії.

Розвиток джерел відновлюваної енергетики є важливим елементом стратегій сталого розвитку, зокрема: на глобальному рівні – Цілі сталого розвитку на період до 2030 р., прийняті Генеральною Асамблеєю ООН; регіональному рівні – Стратегія сталого розвитку ЄС; на національному рівні – Основні засади(стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 р. Також, 23 квітня 2023 було прийнято Енергетичну стратегію України на період до 2050 року, якою передбачається досягнення Україною вуглецевої нейтральності енергетичного сектору до 2050 року, та яка відображає цілі Європейського зеленого курсу (Green Deal).

Перспективність використання альтернативних джерел енергії очевидна, їм приділяється важлива роль у системі енергопостачання. Водночас, необхідно мати на увазі, що ніщо у світі не може існувати у вакуумі, не здійснюючи жодного впливу, й екологічною альтернативою є винятково те, що впливає менш помітно. Тож і на енергетику варто дивитися порівнюючи вплив різних технологій. Про шкоду від альтернативних джерел енергії не так часто згадують, однак, це важливо в оцінці переходу на цей вид палива та джерела живлення. Незважаючи на те, що альтернативні джерела завдають меншої шкоди порівняно з традиційними, кожне рішення про заміну енергоресурсу потребує окремого всебічного вивчення.

Беручи до уваги воєнні виклики та той факт, що проблематика використання відновлюваних джерел енергії не належить до традиційних, добре вивчених сфер суспільних відносин, дослідження сучасного стану еколого-правових засад законодавчого забезпечення використання альтернативних джерел енергії в Україні є актуальними та своєчасними.

Таким чином, дисертаційне дослідження Грачука Вадима Сергійовича на тему «Еколого-правові засади використання відновлюваних джерел енергії», вбачається актуальним та своєчасним.

**Обґрунтованість наукових положень дисертації, їх достовірності і новизни.** Структура дисертаційного дослідження дозволила автору у повній мірі охопити предмет дисертаційного дослідження. Справляє позитивне враження джерельна база роботи (323 джерела), що свідчить про системне та різнобічне опрацювання проблеми і високий рівень наукової підготовки автора, його наукову зрілість.

Високий ступінь обґрунтованості результатів дисертації також обумовлений правильним застосуванням здобувачем загальнонаукових та спеціальних методів проведення наукових досліджень: групу загальнонаукових методів пізнання склали діалектичний, системний, формально-логічний методи; до групи спеціальнонаукових методів увійшли історико-правовий, порівняльно-правовий, нормативно-аналітичний методи.

У дисертаційному дослідженні Грачука В. С. здійснено комплексний науковий аналіз правового регулювання використання відновлюваних джерел енергії на основі сучасного законодавства з урахуванням новітніх науково-теоретичних здобутків у цій сфері, сформульовано теоретичні узагальнення та практичні пропозиції, що загалом вирішують важливе наукове завдання і спрямовані на вдосконалення нормативного забезпечення суспільних відносин, що виникають у сфері використання відновлюваних джерел енергії. Серед найбільш вагомих результатів дослідження які визначають наукову новизну можна відзначити наступні:

- обґрунтовано пірамідальну внутрішню структуру законодавства про використання відновлюваних джерел енергії, яке диференційоване за ступенем впливу на вказані правовідносини на чотири групи законів: 1) першої

групи впливу (спеціальні закони про відновлювану енергетику); 2) другої групи впливу (загальні енергетичні закони); 3) третьої групи впливу (закони інших галузей, що мають окремі норми, спрямовані на регулювання відновлюваної енергетики); 4) четвертої групи впливу (закони інших галузей, що є фоновими для регулювання відносин використання відновлюваних джерел енергії);

- доведено, що законодавство про використання відновлюваних джерел енергії диференціюється за змістовним критерієм на три блоки: а) інституційно-правовий, що характеризується неоднорідністю нормативноправового забезпечення та інституційно-функціональним розривом; б) організаційно-правовий, що регулює виробничі, ринкові та споживчі енергетичні відносини; в) протекційно-правовий, який є найбільш розвинутим та системоутворюючим блоком для законодавства про використання відновлюваних джерел енергії;

- удосконалено характеристику будівельно-просторових екологічних ризиків вітроенергетики (земельно-деградаційних, ландшафтних та біологічних), основними рисами яких є: а) інтенсивний вплив на довкілля та підвищений ступінь небезпеки; б) обмежений період прямого втручання і пролонгований період настання потенційних наслідків; в) джерело походження екологічних ризиків – будівельна діяльність, а не енергетика; г) існування лише загально-правових екологічних запобіжників.

Цілком логічним і обґрунтованим є проведений автором аналіз особливостей еволюції вітроенергетичного законодавства України, яке демонструє проходження таких послідовних етапів: 1) етап індивідуального протекціоністського розвитку (1996 – 2009 роки), що характеризувався: а) автономним становленням вітроенергетичного законодавства, що передувало розробці загального законодавства про відновлювану енергетику;

б) поєднанням спеціального нормативно-правового забезпечення із загально-інституційним; в) існуванням окремих механізмів підтримки вітроенергетики; 2) етап інституційного протекціоністського розвитку (2009 – 2016 роки), що характеризувався: а) розмитістю норм про вітроенергетику всередині законодавства про відновлювану генерацію; б) ігноруванням особливостей вітроенергетики в частині її екологічних ризиків; 3) етап еколого-інституційного розвитку (з 2017 року до сьогодні) характеризується поширенням на певні об'єкти вітроенергетики вимог законодавства про оцінку впливу на довкілля, чим встановлено правовий зв'язок між вітроенергетичними об'єктами та екологічними ризиками;

Оригінальною є запропонована автором методологічна ідея оптимізаційно-екологізаційного удосконалення законодавства про використання відновлюваних джерел енергії в Україні, яка полягає у системних змінах формального та змістовного характеру, комплексне поєднання яких надасть можливість досягти потужного синергетичного ефекту та якісно прискорити енергетичну трансформацію, ураховуючи сучасні воєнні, енергетичні, екологічні, економічні та інші виклики.

Особлива увага в дисертаційному дослідженні присвячена аналізу правового регулювання та вивленню особливостей національного законодавства у сфері використання відновлюваних джерел енергії. У дисертації аналіз внутрішньої структури та особливостей національного законодавства у сфері використання відновлюваних джерел енергії здійснено із застосуванням двох методологічних прийомів: а) за ступенем впливу нормативно-правових актів на відносини відновлюваної енергетики – у результаті якого закони, що регламентують відносини у сфері відновлюваної енергетики, диференційовано на чотири групи кожна з яких є менш спеціалізованою ніж попередня: спеціальні закони про відновлювану

енергетику, загальні енергетичні закони, закони інших галузей, що мають окремі норми, спрямовані на регулювання використання відновлюваних джерел енергії та закони інших галузей, що є фоновими для регулювання відносин використання відновлюваних джерел енергії; б) за змістом нормативно-правових актів – у результаті якого, законодавство у сфері використання відновлюваних джерел енергії було поділено на три блоки: інституційно-правовий, організаційно-правовий та протекційно-правовий, який є системоутворюючим для законодавства щодо використання відновлюваних джерел енергії.

Заслуговують на увагу, обгрунтовані у дисертації здобувачем ствердження про те, що екологічні ризики великої гідроенергетики проявляються як на етапі будівництва та експлуатації гідротехнічних споруд, так і у випадку руйнації таких об'єктів. Грачуком В. С. доведено, що на рівні урядових постанов та експериментальних проєктів еколого-правові проблеми, спричинені знищенням греблі Каховської ГЕС, втрачають пріоритетність, поступаючись потребам енергетичної безпеки. Встановлено, що в умовах воєнного стану за обставин екологічної катастрофи спричиненої руйнацією Каховської ГЕС законодавець звільняє від необхідності дотримуватися цілої низки обов'язкових за подібних ситуації вимог. Заслуговує на підтримку аргументація автора, що для України етимологія таких ризиків є особливою, вона має враховуватися окремо: можливість настання катастрофічних наслідків у результаті руйнувань внаслідок ведення воєнних дій та має супроводжуватися розробкою правових механізмів виконання певних дієвих превентивних заходів для нейтралізації чи мінімізації таких ризиків.

На позитивну оцінку заслуговує приділення окремої уваги автором вивченню еколого-правових проблем виробництва та використання відновлюваного водню.

Окреслюючи вказану проблематику, Грачук В. С. акцентує увагу на потенційно-ризикованій діяльності воднево-енергетичних підприємств та необхідності попереднього обов'язкового обговорення, всебічної оцінки і зваженого екосистемного підходу.

Теоретичну значимість для правової науки становлять виокремлення та аналіз трьох основних науково-практичних моделей екологізації правового забезпечення використання відновлюваних джерел енергії, а саме: 1) моделі посилення юридичних вимог та відповідальності; 2) моделі посилення стимулювання: (а) державна проактивна, (б) дивестиційна опосередкована; (в) пряма стимуляційна; 3) моделі самоусунення держави. Автор звертає увагу на виявлені у ході дослідження, ознаки поступового переходу України з домінуючої моделі самоусунення на комплексне застосування екологізаційних заходів, притаманних різним моделям.

Висновки дисертації є цілісними, логічними та обґрунтованими, відповідають меті та завданням дослідження й містять важливі теоретичні та практичні положення щодо еколого-правових аспектів використання відновлюваної енергетики в Україні.

**Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання.** Основні положення і результати дослідження можуть бути використані у: науково-дослідній сфері – для подальших наукових розвідок у екологічному, земельному та аграрному праві в контексті як правового регулювання відновлюваної енергетики так і екологічних ризиків її використання; нормотворчій діяльності – при вдосконаленні законодавства, зокрема розробленні змін і доповнень до нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері відновлюваної енергетики; правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності реалізації законодавства у сфері використання альтернативних джерел енергії;

навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Екологічне право», «Енергетичне право», «Земельне право», «Аграрне право», а також при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій із зазначених дисциплін.

**Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації.** Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладено в 11-ти наукових працях, з них 3 наукові статті опубліковані у фахових виданнях України категорії Б, перелік яких затверджено МОН України, 1 стаття у зарубіжному виданні, що індексується в наукометричній базі Scopus, та 7 тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Зазначені публікації повною мірою висвітлюють основні наукові положення дисертаційного дослідження.

**Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності.** Дисертація є самостійно написаною кваліфікаційною науковою працею із науково-обґрунтованими висновками та рекомендаціями, які винесені автором для публічного захисту. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела. У роботі відсутнє привласнення чужих ідей, результатів або слів без оформлення належного цитування.

**Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.** Оцінюючи позитивно роботу, слід зазначити, що зміст дисертації, як і будь-якого творчого, самостійного дослідження, містить положення дискусійного характеру які потребують додаткової аргументації під час публічного захисту:

1. Термін експлуатації обладнання відновлюваної електроенергетики становить від 20 до 30 років, залежно від розміру та використовуваної технології. В міру старіння їх експлуатація та технічне обслуговування стають неекономічними через величезний прогрес у технологіях використання



відновлюваних джерел енергії. Вбачається, що було б доцільно, в одному із підрозділів дисертації висвітлити питання впливу на навколишнє середовище відходів та питання їх переробки.

2. Підсумовуючи викладене у підрозділі 1.1. дисертації «Відновлювана енергетика в сучасній екологізаційно-правовій парадигмі» (стор.43) автором робиться висновок про те, що поняття енергетичного переходу (енергетичної трансформації) має чітко виражений динамічний характер. Доцільно було б конкретизувати, у чому проявляється динамічність енергетичного переходу, та додатково обґрунтувати використання термінів енергетичний перехід та енергетична трансформація як синонімічних.

3. Вбачається, що потребує уточнення запропонована автором методологічна ідея (стор. 180, 187), зокрема, в частині – які саме системні зміни формального та змістовного характеру автор має на увазі.

4. Автор, виокремлюючи та аналізуючи три основні науково-практичні моделі екологізації правового забезпечення використання відновлюваних джерел енергії (стор.171-176): 1) модель посилення юридичних вимог та відповідальності; 2) модель посилення стимулювання: (а) державна проактивна, (б) дивестиційна опосередкована; (в) пряма стимуляційна; 3) модель самоусунення держави – не робить однозначного вибору між ними та чітко не обґрунтовує доцільність вибору тієї чи іншої моделі.

Утім, висловлені зауваження мають переважно рекомендаційний або дискусійний характер і не впливають на належний рівень, наукову новизну та дослідницьку достовірність результатів дослідження. Представлена дисертація є ґрунтовним науковим дослідженням, що свідчить про вирішення важливої проблеми в правовій науці, а саме – встановлення еколого-правових засад використання відновлюваних джерел енергії.

**Загальний висновок.** Дисертаційне дослідження Грачука В. С. на тему: «Еколого-правові засади використання відновлюваних дежерел енергії» є завершеною, самостійно підготовленою кваліфікаційною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані та практично цінні результати, що вирішують важливе наукове завдання. Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладу в опублікованих працях повністю відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України. Дисертаційне дослідження не містить порушень академічної доброчесності.

Таким чином, дисертація на тему: «Еколого-правові засади використання відновлюваних дежерел енергії» відповідає спеціальності 081 «Право», вимогам п. п. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор – Грачук Вадим Сергійович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

## **РЕЦЕНЗЕНТ**

**декан юридичного факультету Волинського  
національного університету імені Лесі Українки  
кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін**

**Антон ДЕМЧУК**